

ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ:
ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.46(10-11)-1

УДК 316.3 - 046.36:001-046:36

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОГЕЗІЇ У
СУЧАСНОМУ ЗАРУБІЖНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ
METHODOLOGY OF THE RESEARCH OF SOCIAL COHESION IN
CONTAMPORARY FOREIGN SCIENTIFIC DISCOURSE

М. В. Колесніченко

Актуальність теми дослідження. Соціальна когезія є важливим чинником суспільного розвитку сучасних країн, особливо етнічно диверсифікованих. Сама по собі соціальна когезія представляє складний мултивимірний феномен, в силу цього його вплив на розвиток суспільств є багатовекторним. Для ефективності дослідження самого феномена та його впливів на соціальне довкілля важливо обрати адекватну методологію. Зарубіжні науковці, вивчаючи впродовж тривалого часу соціальну когезію, сформували основні засади платформ її дослідження, яка дає можливість осмислити контент феномена, його динаміку та роль у суспільних процесах тих чи тих країн. Виходячи із вищезазначеного виявляється доречним ознайомитися з ключовими моментами цієї методології й визначити ступінь її валідності в оцінці нинішнього стану соціальної когезії й її застосування у подальшому дослідженні феномена, зокрема і перспектив для українського наукового простору.

Постановка проблеми. Для з'ясування засад методології, яка властива зарубіжному науковому дискурсові, ми будемо концентрувати увагу на методах, що застосовуються західними дослідниками, й інтерпретувати, за можливості, їхню ефективність у визначенні ролі соціальної когезії в цілому чи тих чи тих її аспектів для сучасного суспільного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зауважимо, що порівняно з кількістю праць, присвячених феномену "соціальна когезія" взагалі, їхній список, що стосується конкретно методології

Urgency of the research. Social cohesion is an important factor in the social development of contemporary countries, especially ethnically diverse ones. In itself, social cohesion is a complex multidimensional phenomenon, therefore its influence on the development of societies is multivector. For the effectiveness of the study of the phenomenon itself and its effects on the social environment, it is important to choose an adequate methodology. Foreign scientists, studying social cohesion for a long time, formed the basic principles of platforms for its research, which makes it possible to understand the contents of the phenomenon, its dynamics and role in the social processes of certain countries. Based on the above, it is appropriate to get acquainted with the key points of this methodology and to determine the degree of its validity in assessing the current state of social cohesion and its application in the further study of the phenomenon, in particular, the prospects for the Ukrainian scientific space.

Target setting. In order to clarify the foundations of the methodology that is characteristic of foreign scientific discourse, we will focus on the methods used by Western researchers and determine, if possible, their effectiveness in determining the role of social cohesion in general or certain aspects of it for modern social development.

Actual scientific researches and issues analysis. We note that compared to the number of works dedicated to the phenomenon of "social cohesion" in general, their list, which is specifically related to

дослідження, не такий вражаючий. Цей досвід формувався працями таких дослідників, як Каролін Бове, Джейн Дженсон – вони проаналізували стан дослідження феномена соціальної когезії у Канаді та можливостей її вимірювання; як Р. Бергер-Шмідт, що виокремив засади вимірювання соціальної когезії; як Лайф Браатен, котрий запропонував мультимірівну модель для з'ясування групової згуртованості; як група науковців – Георгій Драголов, Зсоафія Ігнаш, Ян Лоренц, Ян Делхі, Клаус Бьонке – які, порівнюючи застосування різноманітних методів вимірювання соціальної когезії у різних країнах, вивели кілька узагальнюючих принципів цього вимірювання; як фахівці з методології дослідження соціальної когезії Ксав'єр Фонсека, Штефан Лукош, Френсес Бразієр, що зробили огляд найбільш поширених її концепцій на основі чисельних міжнародних публікацій; як Девід Шіфер та Йоланда ван дер Ноль, котрі запропонували вимірювання соціальної когезії на основі ключових трьох показників: соціальні відносини, ідентифікація з географічною одиницею, орієнтація на загальне благо; як Фернандо Реджалтон, Зенайда Раванера, Божо Родерік представили моделі вимірювання соціальної когезії на основі узагальнення даних Канадського національного опитування.

Постановка завдання. Спираючись на праці зарубіжних науковців феномена “соціальна когезія”, передовсім з США та країн Західної Європи, які накопичили достатньо ґрунтовний досвід у цій царині, відтворити перебіг наукового дискурсу щодо методології дослідження явища. Пропонується звернути увагу на ті чи ті методи, що виявилися продуктивними у вивченні соціальної когезії й застосування яких відкриває нові можливості у дослідженні різноманітних аспектів феномена.

Виклад основного матеріалу базується на аналізові ключових моментів методології дослідження соціальної когезії, які ми виокремлюємо у працях зарубіжних науковців, частково перелічених вище (див. Аналіз останніх досліджень і публікацій). Увага

research methodology, is not so impressive. This experience was formed by the works of such researchers as Caroline Beauvais, Jane Jenson - they analyzed the state of research on the phenomenon of social cohesion in Canada and the possibilities of its measurement; as R. Berger-Schmidt, who singled out the principles of measuring social cohesion; like Leif Braaten, who proposed a multidimensional model for elucidating group cohesion; as a group of scientists - Georgi Dragolov, Zsófia Ignácz, Jan Lorenz, Jan Delhey, Klaus Boehnke - who, comparing the application of various methods of measuring social cohesion in different countries, derived several generalizing principles of this measurement; as experts in social cohesion research methodology Xavier Fonseca, Stephan Lukosch, Frances Brazier, who reviewed its most common concepts based on numerous international publications; as David Schiefer David and Yolanda van der Noll, who proposed measuring social cohesion based on three key indicators: social relations, identification with a geographical unit, orientation to the common good; as Fernando Rajulton, Zenaida Ravanera, and Beaujot Roderic presented models for measuring social cohesion based on summarizing data from the Canadian National Survey etc.

The research objective. Relying on the works of foreign scientists of the phenomenon of “social cohesion”, primarily from the USA and Western European countries, who have accumulated a sufficiently thorough experience in this area, reproduce the course of scientific discourse regarding the methodology of researching the phenomenon. Pay attention to certain methods that have proven to be productive in the study of social cohesion and the use of which opens up new opportunities in the study of various aspects of the phenomenon.

The statement of basic materials is grounded on the analysis of the key points of the social cohesion research methodology, which we highlight in the works of foreign scientists, partially listed above (see: Analysis of recent research and publications). Attention is focused on the

акцентується на з'ясуванні ними контенту соціальної когезії, на застосовуванні тієї чи тієї методики для визначення її основних сфер і індикаторів її вимірювання. Особливе місце приділяється структурному підходу до вивчення функціонування соціальної когезії у тих чи тих соціально-економічних та соціокультурних контекстах. При цьому наголос робиться на: аналізові вторинних даних, моделюванні структурних рівнянь, підтверджуючому підході, факторному аналізові, рефлексивній моделі вимірювання, формуючій моделі вимірювання.

Висновки. Здійснений нами аналіз дає підстави для твердження, що продуктивними методологічними підходами до дослідження феномена "соціальна когезія" виявляються такі: 1) соціальна когезія є складним багатовимірним соціокультурним конструктом; 2) до її вивчення й формування цілісного уявлення про феномен мають бути залучені методи, якими користуються філософія, соціологія, політологія, економіка; 3) соціальна когезія представляє собою конструкт, який може бути застосований як інструмент для розробки ефективної політики у тій чи тій галузі суспільного життя; 4) необхідна стандартизація вимірювань з тим, щоб адекватно оцінити ступінь соціальної когезії у тому чи тому суспільстві; 5) комплексне вимірювання соціальної когезії необхідне для проникнення у її контенти та з'ясування загальних закономірностей і особливостей функціонування соціальної когезії.

Ключові слова: соціальна когезія, методологія дослідження, параметри методології, структурний підхід, комплексне вимірювання соціальної когезії, соціокультурна перспектива.

clarification of the content of social cohesion, on the application of this or that technique to determine its main areas and indicators of its measurement. A special place is given to the structural approach to the study of the functioning of social cohesion in certain socio-economic and socio-cultural contexts. At the same time, emphasis is placed on: secondary data analysis, structural equation modeling, confirmatory approach, factor analysis, reflective measurement model, formative measurement model.

Conclusions. Our analysis provides grounds for the assertion that productive methodological approaches to studying the phenomenon of "social cohesion" are the following: 1) social cohesion is a complex multidimensional sociocultural construct; 2) methods used by philosophy, sociology, political science, and economics should be involved in its study and the formation of a holistic understanding of the phenomenon; 3) social cohesion is a construct that is applicable as a tool for developing effective policies in a particular area of public life; 4) standardization of measurements is necessary adequately assess the degree of social cohesion in a particular society; 5) a comprehensive measurement of social cohesion is necessary to penetrate into its contents and establish general patterns and features of the functioning of social cohesion.

Keywords: social cohesion, research methodology, methodology parameters, structural approach, comprehensive measurement of social cohesion, sociocultural perspective.

Актуальність теми дослідження. Обираючи зазначену тему статті, ми враховуємо кілька ключових моментів: 1) соціальна когезія є важливим компонентом сталого й безконфліктного розвитку суспільства; 2) вважаємо, що принциповим питанням у цьому контексті є окреслення проблемного поля дослідження (про це йшлося вище); 3) усвідомлення того, що соціальна когезія є складним, мультивимірним явищем; 4) соціальна когезія є достатньо рухливим феноменом, динаміка якого залежить від багатьох соціальних, економічних,

політичних, культурницьких, психологічних факторів; 5) в етнічно диверсифікованих суспільствах функціонування соціальної когезії пов'язано з особливістю функціонування етнічних, расових, іммігрантських спільнот, зокрема й характером взаємодії між ними та мейнстрімом суспільства проживання.

Ознайомлення з методологічними засадами вивчення соціальної когезії, у тому числі в етнічно диверсифікованих суспільствах, має непересічне значення для формування такого напрямку у вітчизняному дослідницькому просторі. Зауважимо, явище соціальної когезії властиве і для суспільного розвитку України, тому воно останнім часом привертає все більшу увагу вітчизняних дослідників [2; 3; 4]. Врахування досвіду зарубіжних науковців (а вони вже мають досить вагомий напрацювання) буде сприяти вибудовуванню адекватної платформи дослідницьких змагань вітчизняних науковців і включення їх у світовий дискурс у частині означеної тематики.

Постановка проблеми. Для з'ясування засад методології, яка властива зарубіжному науковому дискурсові, ми прагнемо концентрувати увагу на методах, що застосовуються західними дослідниками, й визначати, за можливості, їхню ефективність у визначенні ролі соціальної когезії в цілому чи тих чи тих її аспектів для сучасного суспільного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для верифікації методологічної бази, на яку спираються у своїх працях західні дослідники, ми скористаємося її аналізом, що міститься у роботах визнаних науковою спільнотою таких авторів: 1) канадські дослідниці Каролін Бове, Джейн Дженсон проаналізували стан дослідження феномена соціальної когезії у своїй країні та можливостей її вимірювання [6; 18]; 2) німецький дослідник Р. Бергер-Шмідт запропонував засади вимірювання соціальної когезії [7]; 3) норвезький дослідник Лайф Браатен, який зініціював мультимірну модель для з'ясування групової згуртованості [8]; 4) група науковців Георгій Драголов, Зсофія Ігнаш, Ян Лоренц, Ян Делхі, Клаус Бьонке [12], які у рамках виконання спеціального проєкту, порівнюючи застосування різноманітних методів вимірювання соціальної когезії у різних країнах вивели кілька узагальнюючих принципів цього вимірювання; 5) фахівці з методології дослідження соціальної когезії Ксав'єр Фонсека, Штефан Лукош, Френсес Бразієр, пропонуючи нове визначення соціальної когезії, зробили огляд найбільш поширених її концепцій на основі чисельних міжнародних публікацій [15]; 6) німецький фахівець Девід Шіфер та його колегиня з Нідерландів Йоланда ван дер Ноль, проаналізувавши великий обсяг літератури з проблематики соціальної когезії і зазначивши відсутність консенсусу з питання концептуалізації цього конструкту, запропонували вимірювання соціальної когезії на основі ключових трьох показників: соціальні відносини, ідентифікація з географічною одиницею, орієнтація на загальне благо [20]; 7) канадські науковці Фернандо Реджалтон, Зенайда Раванера, Божо Родерік представили моделі вимірювання соціальної когезії на основі узагальнення даних Канадського національного опитування, яке акцентувало увагу на благодійності, волонтерстві та участі в громадській діяльності [19].

Постановка завдання. Спираючись на праці зарубіжних науковців феномена "соціальна когезія", передовсім з США та країн Західної Європи, які накопичили достатньо ґрунтовний досвід у цій царині, здійснити спробу відтворити перебіг наукового дискурсу щодо методології дослідження явища; звернути увагу на ті чи ті методи, що виявилися продуктивними у вивченні соціальної когезії й застосування яких відкриває нові можливості у дослідженні

різноманітних аспектів феномена.

Виклад основного матеріалу. Нагадаємо, що у соціогуманітарних науках існує чотири типи концептуалізації тієї чи тієї проблеми із яких ми для застосунку щодо визначення методології дослідження феномена “соціальна когезія” виокремлюємо описовий та реляційний.

Одним із ключових моментів у пошуках методології дослідження соціальної когезії й її евалюації є те, якої концепції визначення контенту соціальної когезії ми маємо дотримуватися. Зауважимо, що у зарубіжному науковому просторі фіксуються різні підходи до концептуалізації контенту соціальної когезії. В одній із наших публікацій ми подавали найбільш поширені визначення феномена “соціальна когезія” [1]. Вони, зазвичай, практично ідентичні, з певними нюансами, які підкреслює той чи той дослідник. Корисним у нашому виборі стала узагальнена, на наш погляд, дефініція авторів проєкту, виконаного за підтримки німецького Фонду Бельтерсмана (2012 р.): соціальна когезія – це поширення соціальної спільності у територіально окресленій геополітичній одиниці [12, с. 5]. У цьому контексті доречно подати складові соціальної когезії, що, за авторами згадуваного проєкту, як, до речі, і за іншими дослідниками, групуються у трьох підструктурах: соціальні відносини (соціальні мережі, довіра до людей, прийняття різноманітності), пов’язаність (ідентифікація, довіра до інституцій, сприйняття справедливості), фокус на загальному благові (солідарність і готовність прийти на допомогу, повага до соціальних правил, участь у громадянських активностях).

Тут маємо нагадати, що Міжамериканський банк розвитку (IDB) скомпонував індекс соціальної когезії, що включає такі параметри: соціально-економічні (індекс бідності, коефіцієнт Джіні – статистичний показник рівня розшарованості суспільства відносно тієї чи тієї економічної ознаки (річний дохід, власність, нерухомість), кількість представників середнього класу, коефіцієнт Джіні в освіті); політичні (рівність перед законом, упередження у контексті участі у політичному житті) і соціальний капітал (громадянські активності, довіра, фінансові можливості, виробничі конфлікти, рівень вбивств) [16]. Економічна комісія ООН для Латинської Америки і Карибів (ECLAC) запропонувала низку маркерів вимірювання соціальних явищ, зокрема соціальної когезії, врахування яких як дозволяє осмислити останню як складне соціальне явище [13].

Беручи до уваги вищеназвану аргументацію, зарубіжні науковці висувають кілька гіпотез, які окреслюють параметри методології дослідження соціальної когезії: 1) процес глобалізації та пов’язані з ним економічні зміни підривають соціальну когезію; 2) глобальні міграційні рухи та зростаюча етнокультурна різноманітність розглядаються як загроза для соціально згуртованих суспільств; 3) розвиток нових інформаційних та комунікаційних (комп’ютерних) технологій змінює соціальні відносини, які для соціальної когезії вважаються структуроутворювальними; 4) включення до складу Європейського Союзу нових держав-членів вимагає інтеграції різних систем соціального забезпечення [20].

Враховуючи акценти параметрів дослідження соціальної когезії, зокрема збільшення нерівності у доходах, зростаючої соціальної прірви й відторгнення, індивідуалізму, ігнорування локальної ідентифікації, зростання міграцій й поглиблення етнічної й культурної різноманітності можна погодитися з зарубіжними дослідниками у тому, що структурний підхід до вивчення контентів й функціонування соціальної когезії у тих чи тих соціально-економічних та соціокультурних контекстах має стати ключовим для кращого розуміння явища

[12, с. 4]. Останній, за авторами згаданого вище дослідження (до чого доєднуємося і ми), включає у себе: аналіз вторинних даних (secondary data analysis), моделювання структурних рівнянь (structural equation modeling), підтверджуючий підхід (confirmatory approach), факторний аналіз (factor analysis), рефлексивну модель вимірювання (reflective measurement model), формуючу модель вимірювання (formative measurement model).

Застосування структурного підходу дало змогу авторам проекту здійснити заміри стану соціальної когезії та її динаміки на різних етапах у 34 країнах, які входять до Організації економічного співробітництва і розвитку. Ми вважаємо, що кожен із перелічених компонентів методології дослідження соціальної когезії відіграє важливу роль на шляху до розуміння контенту складного мультимірного феномена, як його окремих складових, так і явища в цілому. Тому вважаємо доцільним більш детально зупинитися на кожному із них.

Аналіз вторинних даних. Західні дослідники соціальної когезії активно застосовують цей метод. Завважимо, що цей метод є звичною практикою у соціогуманітарних дослідженнях [21]. Аналізуючи вторинні дані, зібрані тими чи тими дослідниками і співставляючи їх зі здобутими особисто, можна робити висновки про загальні (властиві усім виявам соціальної когезії) характеристики явища та виокремлювати особливості її функціонування у конкретних соціокультурних ситуаціях. Автори дослідження, про яке йшлося вище, підкреслили, що застосування методу аналізу вторинних даних дозволило їм встановити валідні й переконливі індикатори вимірів соціальної когезії на широкому міжнародному тлі [12, с. 7]. До того ж, практики досліджень у суспільних науках свідчать про те, що методом аналізу вторинних даних, зокрема використанням статистичних даних, можна встановити відповідність чи невідповідність обраного методу дослідження.

Моделювання структурних рівнянь передбачає підтверджуючий підхід до перевірки даних тієї чи тієї гіпотези; однак, що стосується вибору емпірично обґрунтованих показників, то тут важливим є дослідницький компонент.

Рефлексивна модель вимірювання застосовується дослідниками у тому разі, коли відсутні ідентичні індикатори (наприклад, обстеження). Мова йде про залучення вторинних даних, що безпосередньо пов'язані з факторним аналізом, який у свою чергу становить частину моделювання структурних рівнянь [12, с. 9-10].

Формуюча модель вимірювання пропонується після того, як здобуті показники за усіма об'єктами дослідження (скажімо, по кожній країні, по кожній хвилині). Варто пам'ятати, що дослідники соціальної когезії визначили її у контексті вимірювання як дев'ятивимірний конструкт у трьох площинах:

1) соціальні відносини, якість яких вимірюється: а) якістю соціальних мереж (сильні соціальні мережі, слабкі соціальні мережі); б) довірою до людей (люди дуже довіряють одне одному); в) прийняттям різноманітності (прийняття осіб з різними ціннісними орієнтаціями і різними стилями життя як рівних); 2) зв'язаність (пов'язаність) вимірюється: а) ідентичністю (здатність відчувати міцний зв'язок з нею й чітко виражена пов'язаність з нею); б) довірою до інституцій (високий ступінь довіри до своїх установ); в) сприйняття справедливості (відчуття справедливості і гідного ставлення до людини); 3) орієнтація на загальне благо: а) солідарність і готовність допомогти (відчуття відповідальності один за одного і благополуччя інших); б) повага до соціальних правил (повага та дотримання існуючих правил і норми); в) участь у громадянських активностях (участь у суспільному та політичному житті) [12,

с. 6].

Факторний аналіз. Не заглиблюючись у роз'яснення факторного аналізу як метода дослідження у соціогуманітарних науках, звернемо увагу на те, що він застосовується за необхідності вирішення двох важливих проблем – це всебічний опис об'єкта виміру (дослідження) у компактній формі. А це у свою чергу дає можливість встановлення взаємозв'язків між перемінними (компонентами об'єкта, що досліджується). Таким чином вдається вибудувати максимально просту і очевидну структуру об'єкта. Автори згадуваного проєкту підкреслили важливість методу факторного аналізу у контексті вимірювання тих явищ (їхніх компонентів), які не можна виміряти іншими методами [12, с. 11]. Нагадаємо, що факторний аналіз має два види: пошуковий (дослідницький) і підтверджуючий. У дослідженнях функціонування соціальної когезії західні науковці найчастіше використовують перший вид, оскільки вважається, що саме він найбільш адекватно підходить для виявлення взаємодії між тими показниками, які можна спостерігати, та латентними (прихованими) показниками [9]. Свого часу професор фахівець з кількісних методів дослідження з Університету Сассексу (Великобританія) Енді Філд (Andy Field) звертав увагу на те, що застосування такого методу важливе, оскільки багато речей, які не піддаються вимірюванню тими чи тими методами, все ж залишаються латентними показниками (індексами) об'єкта, що досліджується [14].

Застосовуючи ту чи ту методику дослідження, зарубіжні науковці визначають ключові сфери і індикатори вимірювання соціальної когезії. Серед них головна увага звертається на такі: рівність у доступі до прав (рівність у доходах, доступ на працевлаштування, до охорони здоров'я й забезпечення житлом); гідність/визнання (рівні гендерні можливості, рівні можливості за статтю, культурним, етнічним походженням, за віком); автономія та особиста реалізація (достатність доходів, освітня достатність та соціальна мобільність); участь у політичних активностях (вибори); дія/відповідальність (місцеві органи влади, корпоративно-підприємницький сектор, дії окремих громадян, сім'я); основні компоненти життя (впевненість, соціальні зв'язки, спільні знання, сприйняття/задоволення, толерантність і повага) [5].

У цьому контексті питання соціального захисту висуваються на передній план як практик, так і наукових досліджень. Аналіз літератури дає можливість встановити траєкторії впливу соціального захисту на соціальну когезію, зокрема через реалізацію прав громадян та контракт між державою і суспільством, через подолання матеріальної бідності, зменшення економічної й соціальної нерівності, через подолання соціального відторгнення й посилення інклюзивних тенденцій, через зміцнення соціального капіталу та міжособистісних стосунків [5]. За запропонованою англійськими дослідниками Штефаном Девере (Stephen Devereux) та Рахель Сабетс-Вілер (Rachel Sabates Wheeler) концептуалізацією, соціальний захист виконує чотири важливі функції: підтримка засобами до існування, запобігання деривації (погіршення становища), підвищення реальних доходів завдяки просуванню по службі, сприяння трансформації з метою посилення соціальної справедливості й готовності до боротьби проти виключення із соціальних процесів [11].

Базуючись на загальних засадах платформи методології дослідження соціальної когезії, описаних вище, зарубіжні науковці обирають конкретні підходи і адекватні контекстам методи. Як свідчить проаналізована нами література, це відбувається у межах таких площин: теоретичної, емпіричної, експериментальної та аналізу соціальних мереж [15, с. 232].

Ксав'єр Фонсека з колегами застосовували двоетапний підхід огляду літератури про соціальну когезію (цей досвід, до речі, може бути використаний і вітчизняними фахівцями, які вивчають феномен соціальної когезії): на першому етапові були проаналізовані найбільш цитовані книги про соціальну когезію, щоб отримати уявлення про поточний стан досліджень у цій галузі. На другому етапові були проаналізовані наукові статті, які стосуються соціальної когезії [1, с. 22-23]. При цьому увага концентрувалася на концептуалізації феномена, що, власне, сформувало теоретичну площину методології дослідження соціальної когезії. Згідно з встановленими таким чином даними вдалося сформувати пул дослідників-теоретиків соціальної когезії, куди входять представники різних країн; щоправда, переважна їхня більшість – це науковці з США, Канади та деяких європейських країн. Важливо, що автори, концентруючи увагу на теоретичному доробку названих науковців, подали певний пошуковий (у методологічному сенсі) URL тем і напрямків, які мають перебувати у полі зору дослідників феномена “соціальна когезія”. Зокрема йдеться про теорію колективної поведінки соціальну когезію як характерну рису суспільства, ідею первинних груп, ідею представлення соціальної когезії як внутрішньої колективної ментальності; твердження про те, що групова когезія - це бажання індивідів підтримувати свою приналежність до групи; визначення соціальної когезії як властивості групи, яка зумовлена кількістю та силою взаємного позитивного ставлення між членами групи тощо. Чимало сучасних американських, канадських та європейських дослідників у своїх працях прагнуть поглибити розуміння (у теоретичному плані) контентів соціальної когезії у конкретних соціально-економічних та соціокультурних контекстах, звертаючи увагу на особливості функціонування цього феномену у конкретних соціокультурних контекстах.

Згодом науковці активно вдалися до аналізу доробку *експериментального підходу* у вивченні соціальної когезії. Зауважимо, що в основі експериментальних досліджень соціальної когезії лежить дослідницький підхід; вони включають три загальні типи експериментів: спостереження, маніпуляції груповою згуртованістю або перевірка її стійкості, експерименти, що сприяють соціальній когезії. У методологічному плані важливо визначити роль кожного із перелічених типів.

Аналіз публікацій, які містять результати експериментів й теоретичних узагальнень на їхній основі щодо контентів соціальної когезії, дають можливість виокремити тематику й напрямки частини наукового дискурсу. Щоб з'ясувати, яким чином це відбувається, ми мусимо бодай коротко зупинитися на змістові названих типів експериментів, висліди яких тим чи тим чином включалися у цей дискурс.

Нагадаємо, що експерименти в категорії спостережень стосуються вимірювань шляхом спостереження за певними груповими умовами, які записуються за допомогою певного кількісного методу (шкали, опитувальника чи іншої форми письмової фіксації). Наведемо деякі результати із арсеналу досліджень цієї категорії: групова динаміка формується вибором і моделями, які індивіди приймають щодо своїх стосунків (Джекоб Морено – Jacod Moreno); групова згуртованість вища, коли лідер є демократичним, оскільки виправдалися очікування людей (Рональд Ліппітт - Ronald Lippitt); статус у групі є важливим детермінантом як сприйнятливості, так і фактичного підбурювання активізації поведінки в інших (Норман Полянський – Norman Polansky, Рональд Ліппітт – Ronald Lippitt та Фрітц Редль - Fritz Redl); групова згуртованість є

процесом перебування разом і єдності, із задоволенням усіх потреб індивідів (Альберт Каррон – Albert Carron і його колеги); пов'язаність групової згуртованості із сприйняттям результатів у груп, а для кількісної оцінки соціальної когезії застосовуються три індикатори: індивіди діють разом задля досягнення спільної мети, позитивне залучення навколо спільних цілей, вразливе та довірливе ставлення, яке сприяє обміну приватними матеріалами (Симон Будман – Simon Budman та його колеги); соціальна когезія як структура, пов'язана з участю в активностях громади з поняттями довіри, спільної емоційної відданості та взаємності (Ендрю Петерсон - Andrew Peterson та Джозеф Хагі – Joseph Hughey); “соціальне лідарство” та зв'язок між груповою згуртованістю, груповими нормами та сприйняттям “соціального лідарства” виявляє таку закономірність - поєднання високої соціальної когезії, низької соціальної когезії, завдань і низьких командних норм, здається, лежить в основі сприйняття (Рун Хьоїгаард – Rune Høigaard та його колеги); концептуалізація соціального капіталу як атрибута згуртованої групи (Даніел Кім – Daniel Kim та його колеги); дослідження впливу засвоєння інформації на зв'язок між етнічною самооцінкою та ситуативним благополуччям (Майкел Веркуйтен – Maykel Verkuuten). Тут важливе твердження, особливо для нашого дослідження, про те, що етнічна самооцінка позитивно пов'язана з почуттям глобальної власної гідності та загальної задоволеності життям, особливо коли інформація підриває здатність індивіда жити своєю етнічною ідентичністю та загрожує позитивній самобутності своєї групи; спільноти з низьким рівнем доходу можуть запобігти насильству та його серйозним наслідкам, розвиваючи колективну ефективність (обмін нормами та цінностями, довіра один до одного та готовність втручатися для вирішення спільних проблем); підвищення колективної ефективності включає соціальний капітал і соціальну згуртованість (Мері Омер - Mary Ohmer) [15].

Експерименти з маніпулювання згуртованістю групи або тестування її стійкості - це експерименти, в яких експериментатори безпосередньо впливають на згуртованість групи: особиста взаємодія в малих групах створює тиск на індивідів, щоб вони дотримувалися групових норм (Леон Фестінгер, Курт Бек, Стенлі Шахтер); твердження про те, що люди хочуть, щоб їм подобалися, і тому більш-менш конформуються залежно від сил, які протистоять їм у групі (Соломон Аш - Solomon Asch); експеримент з теорією тиску конформізму, так і зі стійкістю згуртованості групи, з'ясовує, що люди йдуть майже на все, щоб завдати шкоди іншим, щоб підкоритися наданим наказам (Стенлі Мілграм - Stanley Milgram); гіпотеза про те, що люди, які подобаються, можуть функціонувати як ефективні позитивні фактори, а особи, які не подобаються, навпаки (Альберт Лотт та Берніс Лотт); вплив внутрішньої та зовнішньої мотивації на групову згуртованість: індивідуальні уявлення про згуртованість позитивно передбачають задоволення основних психологічних потреб індивідів (Целін Бланчард - Céline Blanchard та колеги).

Нарешті, *експерименти зі сприяння соціальної когезії* належать до третьої категорії, головним чином змінюючи початкові умови тестування, а потім дозволяючи групі змінити свій рівень згуртованості без подальшого впливу дослідників. Тут досліджуються такі чинники: вплив винагороди на соціальну згуртованість, засновану на співпраці та конкуренції (Мортон Дойч – Morton Deutsch): 1) групи, які винагороджуються на основі співпраці, є більш згуртованими, ніж ті, що працюють на основі змагання, 2) групова динаміка відіграє більшу роль, ніж мета групи, коли мова йде про мотивацію члена

залишатися в групі; конфлікти та те, як спільні завдання можуть пом'якшити конфлікти та сприяти соціальній згуртованості (Музафер Шериф – Muzafer Sherif та Каролін Шериф – Carolyn Sherif) - спільна діяльність, як між різними групами, так і з усіма членами разом, призводить, відповідно, до міжгрупової ворожнечі та міжгрупової співпраці (обидва з високими зв'язками в групі); групи формуються через мотиви особистої ідентичності, а не для існуючої соціальної згуртованості (Майкл Хогг – Michael Hogg та Джон Тернер - John Turner) [15].

Важливим компонентом методології дослідження соціальної когезії є *аналіз соціальних мереж (SNA)*, який намагається подолати розрив між різними сферами кількох наукових дисциплін, розглядаючи всі мережеві рівні суспільства – індивідуальний, мікро-, мезо- та макро-рівні. Зазвичай SNA характеризує мережеві структури через індивідів і зв'язки, які з'єднують їх і представляють відносини або взаємодії. За Ксав'єром Фонсекою та його колегами, інформація представлена таким чином, щоб передати читачеві два повідомлення: 1) дослідники, відповідальні за подальше розуміння соціальної когезії через SNA; 2) теми/фактори, на яких ці дослідження зосереджені [15].

У дослідженнях соціальної когезії широко застосовуються *базові аналітичні методи*, що запровадив засновник соціометрії Джекоб Морено й які розвиваються його послідовниками, зокрема: а) Едвард Лауман (Edward Laumann) організував опитування соціальних мереж для відтворення етнографічних та релігійних структур різних класів соціальних мереж на вищих рівнях, ніж індивід; б) Харрісон Вайт (Harrison White), Скотт Бурман (Scott Boorman) та Рональд Брейгер (Ronald Breiger) розробили синтетичні моделі, які поєднують моделі взаємозв'язків у описі соціальних структур; в) Баррі Веллман (Barry Wellman) і Скот Вортлі (Scot Wortley) започаткували визначення спільнот як особистих мереж, які більше не визначаються географічними областями та мають можливість надавати різні види допоміжних ресурсів для дослідження [15].

Продуктивними у формуванні методологічних засад дослідження соціальної когезії виявляються зусилля Девіда Шіфера та Йоланди ван дер Ноль. Автори синтезували літературу індуктивним способом, визначаючи набір відповідних вимірів соціальної згуртованості, і охопили ті публікації, які за Джозефом Чаном і його колегами, складала академічний та політичний дискурс про соціальну когезію [10]. Цей пул публікацій формувався із статей, робочих документів, доповідей, книг, матеріалів конференцій, виступів, газетних статей тощо. В основну критеріїв включення у пул були такі показники: 1) соціальна когезія з'являлася як основна (підтема) у назві або в анотації; 2) публікація зосереджувалася на концептуалізації поняття; 3) у публікації пропонувалися індикатори соціальної когезії; 4) публікація відтворювала емпіричні висновки про рівень соціальної когезії у тій чи тій країні або у порівнянні між країнами. Доступ до літератури здійснювався у пошукових базах Google Scholar, Web of Science, PsychInfo та WISO base . До речі, таким способом було виявлено близько 350 статей, книг, доповідей, директивних документів або громадських позицій суспільствознавців та політичних зацікавлених сторін, а взагалі Google Scholar дає майже 4000 звернень до терміну “соціальна когезія” у заголовках [20].

Індуктивний метод доповнювався дедуктивним “агрегативним” підходом, який збирає інформацію в рамках певної теорії, щоб перевірити гіпотезу або синтезувати висновки щодо певного явища.

Згодом була застосована *процедура квазііндуктивного синтезу*. Спочатку автори здійснили огляд академічної та політичної сфери, яка

стосується конструкції соціальної когезії (залучені академічні дисципліни та зацікавлені сторони політики, основна сфера інтересів зацікавлених сторін, географічна концентрація тощо). Іншими словами, Девід Шіфер та Йоланда ван дер Ноль відтворили, за Девідом Гаугом (David Gough) і колегами, “карту” сфери дослідження соціальної когезії та огляд її природи [17].

Висновки. Ключовими засадами для формування платформи методології дослідження феномена “соціальна когезія” виявляються такі: 1) соціальна когезія є складним багатовимірним соціокультурним конструктом; 2) до її вивчення й формування цілісного уявлення про феномен мають бути залучені методи, якими користуються філософія, соціологія, політологія, економіка; 3) соціальна когезія представляє собою конструкт, який може бути застосований як інструмент для розробки ефективної політики у тій чи тій галузі суспільного життя; 4) необхідна стандартизація вимірювань з тим, щоб адекватно оцінити ступінь соціальної когезії у тому чи тому суспільстві; 5) комплексне вимірювання соціальної когезії необхідне для проникнення у її контенти та з’ясування загальних закономірностей і особливостей функціонування соціальної когезії, що допоможе сформувати принципи управління нею у конкретних соціально-економічних і соціокультурних контекстах.

Як засвідчує аналіз зарубіжного наукового дискурсу, ефективними елементами методологічної бази дослідження феномена “соціальна когезія” виявляються такі: структурний підхід як узагальнююча платформа, яка включає у себе: аналіз вторинних даних (secondary data analysis), моделювання структурних рівнянь (structural equation modeling), підтверджуючий підхід (confirmatory approach), факторний аналіз (factor analysis), рефлексивну модель вимірювання (reflective measurement model), формуючу модель вимірювання (formative measurement model).

Сьогодні актуалізується питання розробки системи комплексного вимірювання соціальної когезії, зокрема стандартизації її вимірювань, що є важливим елементом методології осмислення контентів та з’ясування загальних закономірностей і особливостей функціонування соціальної когезії у тому чи тому суспільстві, а це допоможе сформувати принципи управління нею у конкретних соціально-економічних і соціокультурних контекстах.

Список використаних джерел:

1. Колесніченко, МВ 2021, ‘Проблематика соціальної когезії у зарубіжному науковому дискурсі’, *Освітній дискурс: збірник наукових праць*, Випуск 35 (7), с.17-32.
2. Оржель, ОЮ 2012, *Концептуальні підходи до визначення соціального згуртування*. Доступно: <[dridu.dp.ua/zbirnik/2012-01\(7\)/1200yvsz.pdf](http://dridu.dp.ua/zbirnik/2012-01(7)/1200yvsz.pdf)>. [26 Серпень 2021].
3. Поліщук, Ю 2019, ‘Види суспільної консолідації у підходах вітчизняних дослідників’, *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. Випуск 3-4 (95-96), с. 73-93.
4. Шелест, ОС 2019, *Суспільна консолідація у вітчизняному політичному дискурсі: від поняття до реальної практики*. Доступно: <<http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/30280>>. [20 Жовтень 2022].
5. Babajanian, B 2012, ‘Social protection and its contribution to social cohesion and state-building’, *Published by: GIZ Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, 12*. Available from: <<https://cdn.odi.org/media/documents/7759.pdf>>. [12 October 2022].
6. Beauvais, C & Jenson, J 2002, ‘Social cohesion: Updating the state of the research’, *Canadian Policy Research Networks*, 62 p. Available from: <https://www.socialcohesion.info/fileadmin/user_upload/Beauvais_Jenson_02.pdf>.

- [20 August 2021].
7. Berger-Schmidt, R 2000 'Social cohesion as an aspect of the quality of societies: Concept and measurement', *European Union Reporting Working Paper*. № 14. Mannheim: Center for Survey Research and Methodology, 31 p. Available from: <https://www.gesis.org/fileadmin/upload/dienstleistung/daten/soz_indikatoren/eusi/paper14.pdf>. [20 August 2021].
 8. Braaten, L 1991, 'Group cohesion: A new multidimensional model', Group 15, p. 39–55. Available from: <<https://doi.org/10.1007/BF01419845>>. [15 August 2021].
 9. Byrne, B 2012, *Structural equation modeling with Mplus: Basic concepts, applications and programming*, New York: Routledge, 432 p.
 10. Chan, J, To, H-P & Chan, E 2006 'Reconsidering social cohesion: Developing a definition and analytical framework for empirical research', *Social Indicators Research*, 75(2), pp. 273–302. Available from: <<http://doi.org/10.1007/s11205-005-2118-1>>. [05 October 2022].
 11. Dereveux, S & Sabates-Wheeler, R 2004, 'Transformative social protection', *IDS working Paper No 232*. Brighton: Institute of Development Studies. Available from: <ids.ac.uk/download.php?file=files/dmfile/Wp232.pdf>. [05 October 2022].
 12. Dragolov, Georgi, Ignácz, Zsófia, S, Lorenz, Jan, Delhey, Jan & Boehnke, Klaus 2013, 'Social Cohesion Radar measuring common ground: An international comparison of social cohesion methods report', *Bertelsmann Stiftung*, 56 p. Available from: <<http://aei.pitt.edu/id/eprint/74134>>. [05 October 2022].
 13. ECLAC 2007, *Social cohesion: inclusion and a sense of belonging in Latin America and the Caribbean*, Summary. Available from: <<https://www.cepal.org/en/publications/31966-social-cohesion-inclusion-and-sense-belonging-latin-america-and-caribbean-summary>>. [24 October 2023].
 14. Field, A 2009, *Discovering statistics using SPSS*, London: Thousand Oaks, 856 p.
 15. Fonseca, Xavier, Lukosch, Stephan, Brazier, Frances, 'Social cohesion revisited: a new definition and how to characterize it'. Available from: <<https://doi.org/10.1080/13511610.2018.1497480>>. [07 August 2021].
 16. IDB 2006, *Social cohesion in Latin America and the Caribbean: Analysis, action and coordination*, Washington, DC: Inter-American Development Bank. Available from: <https://www.academia.edu/7695716/Social_Cohesion_and_Development_in_Latin_America_and_the_Caribbean_Analysis_Action_and_Coordination>. [02 October 2022].
 17. Gough, D, Oliver, S & Thomas, J 2013, 'Learning from research: Systematic reviews for informing policy decisions: A quick guide', *A paper for the Alliance for Useful Evidence*, London: Nesta. Available from: <betterevaluation.org/en/resource/guide/_learning_from%20_research>. [12 October 2022].
 18. Jenson, J 2010, 'Defining and measuring social cohesion', *Commonwealth Secretariat and United Nations Research Institute for Social Development*, 44 p.
 19. Rajulton, Fernando, Ravanera, Zenaida & Roderic, Beaujo, 2007, 'Measuring social cohesion: An experiment using the Canadian National Survey of giving, volunteering and participating', *Social Indicator Research*, Vol. 80(30), pp. 461-492. Available from: <https://www.researchgate.net/publication/40763388_Measuring_Social_Cohesion_An_Experiment_using_the_Canadian_National_Survey_of_Giving_Volunteering_and_Participating>. [12 October 2022].
 20. Schiefer, David & van der Noll, Jolanda 2017, 'The essentials of social cohesion: A literature review', *Social Indicators Research, An International and Interdisciplinary Journal for Quality-of-Life Measurement*, Vol. 132 (20), pp. 579-603. Available from: <<https://link.springer.com/article/10.1007/s11205-016-1314-5>>. [03 September 2021].
 21. Smith, E 2008, *Using secondary data in educational and social research*, Maidenhead: McGraw-Hill Education, 264 p.

References:

1. Kolesnichenko, MV 2021, 'Problematyka sotsial'noyi kohesiyi e zarubizhnomy naukovomy dyskursi (Problems of social cohesion in foreign scientific discourse)', *Osvitniy dyskurs. Zbirnyk naukovykh prats'*, Vypusk 35 (7). Kyiv, s. 17-32.
2. Orzhel, OYu 2012, *Kontseptual'ni pidkhody do vuznachennya sotsial'noho zhurtuvannya (Conceptual approaches to the definition of social cohesion)*. Dostupno: <[dridu.dp.ua/zbirnyk/2012-01\(7\)](http://dridu.dp.ua/zbirnyk/2012-01(7))>. [26 Serpen' 2022].
3. Polishchuk, Y 2019, 'Vydy suspil'noyi konsolidatsiyi u pidkhodakh vitchyznyanykh doslidnykiv (Species of social consolidation in publications of domestic researchers)', *Naukovi zapysky IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy*. Vypusk 3-4 (95-96), s. 73-93.
4. Shelest, OS 2019, *Sypil'na konsolidatsiya u vitchyznyanomu politychnomu dyskursi: vid ponyattya do real'noyi praktyky (Social consolidation in domestic discourse: from the notion to real practice)*. Dostupno: <<http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/30280>>. [20 Zhovten' 2022].
5. Babajanian, B 2012, 'Social protection and its contribution to social cohesion and state-building', *Published by: GIZ Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, 12*. Available from: <<https://cdn.odi.org/media/documents/7759.pdf>>. [12 October 2022].
6. Beauvais, C & Jenson, J 2002, 'Social cohesion: Updating the state of the research', *Canadian Policy Research Networks*, 62 p. Available from: <https://www.socialcohesion.info/fileadmin/user_upload/Beauvais_Jenson_02.pdf>. [20 August 2021].
7. Berger-Schmidt, R 2000 'Social cohesion as an aspect of the quality of societies: Concept and measurement', *European Union Reporting Working Paper*. № 14. Mannheim: Center for Survey Research and Methodology, 31 p. Available from: <https://www.gesis.org/fileadmin/upload/dienstleistung/daten/soz_indikatoren/eusi/paper14.pdf>. [20 August 2021].
8. Braaten, L 1991, 'Group cohesion: A new multidimensional model', *Group* 15, p. 39-55. Available from: <<https://doi.org/10.1007/BF01419845>>. [15 August 2021].
9. Byrne, B 2012, *Structural equation modeling with Mplus: Basic concepts, applications and programming*, New York: Routledge, 432 p.
10. Chan, J, To, H-P & Chan, E 2006 'Reconsidering social cohesion: Developing a definition and analytical framework for empirical research', *Social Indicators Research*, 75(2), pp. 273-302. Available from: <<http://doi.org/10.1007/s11205-005-2118-1>>. [05 October 2022].
11. Dereveux, S & Sabates-Wheeler, R 2004, 'Transformative social protection', *IDS working Paper No 232*. Brighton: Institute of Development Studies. Available from: <ids.ac.uk/download.php?file=files/dmfile/Wp232.pdf>. [05 October 2022].
12. Dragolov, Georgi, Ignác, Zsófia, S, Lorenz, Jan, Delhey, Jan & Boehnke, Klaus 2013, 'Social Cohesion Radar measuring common ground: An international comparison of social cohesion methods report', *Bertelsmann Stiftung*, 56 p. Available from: <<http://aei.pitt.edu/id/eprint/74134>>. [05 October 2022].
13. ECLAC 2007, *Social cohesion: inclusion and a sense of belonging in Latin America and the Caribbean*, Summary. Available from: <<https://www.cepal.org/en/publications/31966-social-cohesion-inclusion-and-sense-belonging-latin-america-and-caribbean-summary>>. [24 October 2023].
14. Field, A 2009, *Discovering statistics using SPSS*, London: Thousand Oaks, 856 p.
15. Fonseca, Xavier, Lukosch, Stephan, Brazier, Frances, 'Social cohesion revisited: a new definition and how to characterize it'. Available from: <<https://doi.org/10.1080/13511610.2018.1497480>>. [07 August 2021].
16. IDB 2006, *Social cohesion in Latin America and the Caribbean: Analysis, action and coordination*, Washington, DC: Inter-American Development Bank. Available from: <https://www.academia.edu/7695716/Social_Cohesion_and_Development_in_Latin_America_and_the_Caribbean_Analysis_Action_and_Coordination>. [02. October 2022].

17. Gough, D, Oliver, S & Thomas, J 2013, 'Learning from research: Systematic reviews for informing policy decisions: A quick guide', *A paper for the Alliance for Useful Evidence*, London: Nesta. Available from: <betterevaluation.org/en/resource/guide/_learning_from%20_research>. [12 October 2022].
18. Jenson, J 2010, 'Defining and measuring social cohesion', *Commonwealth Secretariat and United Nations Research Institute for Social Development*, 44 p.
19. Rajulton, Fernando, Ravanera, Zenaida & Roderic, Beaujo, 2007, 'Measuring social cohesion: An experiment using the Canadian National Survey of giving, volunteering and participating', *Social Indicator Research*, Vol. 80(30), pp. 461-492. Available from: <https://www.researchgate.net/publication/40763388_Measuring_Social_Cohesion_An_Experiment_using_the_Canadian_National_Survey_of_Giving_Volunteering_and_Participating>. [12 October 2022].
20. Schiefer, David & van der Noll, Jolanda 2017, 'The essentials of social cohesion: A literature review', *Social Indicators Research, An International and Interdisciplinary Journal for Quality-of-Life Measurement*, Vol. 132 (20), pp. 579-603. Available from: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11205-016-1314-5>. [03 September 2021].
21. Smith, E 2008, *Using secondary data in educational and social research*, Maidenhead: McGraw-Hill Education, 264 p.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.46(10-11)-2

УДК 130.2: 316.324.8

ПОЗАНАУКОВЕ ЗНАННЯ У ВИКЛИКАХ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ СУЧАСНОСТІ

NON-SCIENTIFIC KNOWLEDGE IN THE CHALLENGES OF THE TECHNOLOGICAL PRESENT

О. В. Бакуменко

Актуальність теми дослідження. Суперечність між технологічним та біологічним як маркер науково-технологічних зрушень сучасної цивілізації є модифікацією конфлікту / суперечності двох культур – технічної та духовної культури. Якщо перша зазнає небаченого розвитку, то саме духовна культура потребує особливої уваги, що пов'язано з переосмисленням наявної системи цінностей, а саме гуманістичних орієнтирів як матриці, яка відповідає за ідею збереження людства. Такі гуманістичні константи, як-от відповідальність, відкритість, свобода, толерантність, співчуття, здатність до компромісів, помірність – це насамперед ті складники без яких наука, наукова діяльність залишається втіленням інструментального розуму, перетворюючись на самоцінність.

Urgency of the research. The contradiction between technological and biological as a marker of scientific and technological shifts of modern civilization is a modification of the conflict / contradiction of two cultures – technical and spiritual culture. If the first is undergoing an unprecedented development, then it is the spiritual culture that needs special attention, which is connected with the rethinking of the existing system of values, namely humanistic guidelines as a matrix responsible for the idea of preserving humanity. Such humanistic constants as responsibility, openness, freedom, tolerance, compassion, the ability to compromise, moderation are primarily those components without which science, scientific activity remains the embodiment of the instrumental mind, turning into self-worth.